

Lisztóczy László

„Légy már legenda”

Megnyitó beszéd a Dsida Jenő emlékére rendezett egri irodalmi szabadegyetemen

Tisztelt Vendégeink!
Kedves Barátaim!

Az előttünk álló három napot, az idei egri Ünnepi Könyvhét és az irodalmi szabadegyetem eseményeit Dsida Jenő emléke fogja beragyogni. Bevezetesként szeretném föl idézni velem való találkozásaim történetét, érintve költészetének legjellemzőbb vonásait és szabadegyetemünk előzményeit is.

Nevével markazi általános iskolásként az *Erdélyi Helikon* íróinak 1934-ben megjelent jubileumi antológiájában találkoztam először az 1950-es évek közepén. Az összeállítás közölte fényképét, életrajzi adatait és *Kóborló délután kedves kutyámmal* című „lírai riport”-ját.

Emlékezetembe ivódott a fénykép is, mely a poeta angelicust ápolt külsővel, elegáns öltözetben, angol gentlemanek erdélyi rokonaként ábrázolta. Széles fekete szegéllyel körbefont, szürke kalapban, szürke zakóban, fehér ingben, fekete mellényben, gondosan megkötött, fekete csikokkal díszített, szürke nyakkendőben nézett a fényképezőgép lenscéjébe. A szürke, a fekete és a fehér szín harmonikus egységben pompázott, szertartásos komolyságot és emelkedettséget, ünnepi hangulatot árasztott. Tekintete messze révedt, ajkán szelíd, megfoghatatlan, valami mély és titokzatos bánatot leplező, megszületni akaró, bizalomgerjesztő mosoly bujkált.

Elbűvöltek a „lírai riport” remekbe formált hexameterai is, melyekből mámoros életszeretet és szépségimádat, önfeledt játékosság, buja, fejlett természetérzék áradt. A léte teljes gazdagságában és pompájában, kivételes hitelességgel és otthoniassággal átélő poeta doctus mint a *Nyugat* legkiválóbb költőivel versengő, olykor rájuk licitáló formaművész lopta be magát a szívembe akkor kitörölhetetlenül. Ez a mű döbentett rá arra is, hogy költői világképre milyen elementáris hatást gyakorolt a nagy középkori szent, az egész mindenséget testvéreinek becéző és szívéhez ölelő *Naphimnusz* költője, Assisi Szent Ferenc. A világmegváltó álmokat kergető, de az emberiséget két világháborúval sújtó, meghasonlásba, kétségbeesésbe kergető, dekadens XX. században le tudta és le merte írni ezt a hexameterbe rendezett, banálisnak tűnő, mégis kézenfekvő igazságot: „Szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne”.

Költészetébe a *Tóparti könyörgés* című, 1958-ban megjelent – mindmáig a legtöbb empátiával és a legválasztékosabb ízléssel összeállított – versgyűjtemény ré-

vén kaphattam tágabb betekintést. A kötetet Dsida egyik legjelesebb kor- és sors-társa, Áprily Lajos állította össze, aki formaművészként az egyetlen vetélytársa volt a két világháború közötti erdélyi magyar lírában. Ő írt hozzá az életmű sajátos értékei iránt különös fogékonyságot mutató előszót is. Ez a tanulmány immár visszavonhatatlanul meggyőzött arról, hogy kevés olyan örömtudó, napragyogású, életteli költői pályát ismerünk, amilyen Dsidáé. Súlyos és akkor még gyógyíthatatlan szívbetegségben szenvedett, orvosai sem ígértek neki hosszú életet. Mint Thomas Mann *A varázshegy* című regényének hőse, Hans Castorp, ő is a halál fénytörésében lelte meg az élethez vezető zseniális utat. Megszelídítette, megszépítette az elmúlást is, Nemes Nagy Ágnes szavait idézve: tökéletes harmóniába olvastotta szépségeszményét és haláltudatát.

A kötet címadó versében így fogalmazta meg emberi és költői hitvallását: „Tedd a világot orvossággá, és add be az emberfiának!”

A legelbűvölőbb hatással bravúrt bravúrra halmozó, könnyed, Szép Ernővel vagy Weöres Sándorral is versenyre kelő játékossága hatott rám. Költeményeit mindenekelőtt a formák sokszínűsége és gazdagsága jellemzi. A *Leselkedő magány* szabadverseinek parttalan áramlásától a kötött formák legősibb fajtáinak szigorú zártságáig minden változatot és árnyalatot megtalálunk nála. Jancsó Elemér „a rímek, a hasonlatok és szavak varázslatába temetkező zsonglőr”-nek nevezte: virtuóznál virtuózabb kifejezőeszközei buja öllekezésben követik egymást, és amikor úgy érezzük, hogy a hatás tovább már nem fokozható, lantjának addig nem érintett húrját pendíti meg. A magyar nyelv zenei lehetőségeinek totális kibontakoztatásában csupán Csokonai, Kosztolányi, Áprily és Weöres Sándor vetekedhet vele. Aki a tiszta rímek értékskálájának bemutatásához keres példát, annak Dsida kötetét kell kézbe vennie: egyik tanulmányában az asszonánc létjogosultságát is kétségbe vonta a költészetben. Kosztolányihoz hasonlóan csapott rá ő is a jajra a legszebb rímmel és verszenével. Felejthetetlenek és szintén Kosztolányi hatását szemléltetik a végtelenség, a halál, a misztérium szféráiba szökellő utolsó sorai, amelyekből az egész versre visszaáradó fény fakad.

Kevesen közeledtek olyan szakrális alázattal és áhítattal a magyar nyelvhez és költészetéhez, tudtak úgy játszani a szavakkal, mint ő. „Illet ez illat” – becézte kedvesét (*Távolban élő kedvesemnek*); „jópuha hópihe csókról” énekelt (*Szerenád Ilonkának*); „a virrasztó nyomorúság / piros parázs-szeme nyitva / s vörös varázs-zene szítja / lángra tüzet tanait” – növelte hat szótagosra a rímet, és gazdagította alliterációkkal is (*Harum dierum carmina*); „Lengeteg édes hangulatokkal járjuk az ordas / rengeteget, és csiklandó fura fordulatokkal / fogok regélni rengeteget” – ilyen mágikus szavakkal csábította pásztori tájakra szerelmét (*Szőkevények a fák közt*). *Jegenyék* című versében így oldotta csengő-bongó muzsikává két, a szél által mindig egy irányba lengetett jegenyefa, közvetve az emberi sors eredendő tragikumát:

A légben, a szélben,
fent odafent
egyszerre tagadnak
s intnek igent
és – jaj, sose tudnak
összeborulni...

A játékoság avatta egyik legkedvesebb versemmé *Jámbor beszéd magamról* című alkotását is, kiváltképpen az utolsó strófáit:

Harangszonduláskor
imámat eresztém:
hadd haljak meg úgy, mint
kedves, víg keresztény.

Rezeda volt szívem,
citera, virág-dal.
Bálokon táncoltam
huncut leánykákkal.

Éjjel a szobámban
angyalok motoztak
és takaróm alatt
meg-megcsiklandoztak.

A *Tóparti könyörgés* című versgyűjtemény inspirálta Mátrai Bélát annak a portrévázlatnak a megírására, amelyet a *Vigília* tett közzé 1959 januárjában *Emlékezés Dsida Jenőre* címmel. Szerzője az 1930-as években a költő munkatársa volt a kolozsvári *Keleti Újság* szerkesztőségében. Mértéktartó, kiegyensúlyozott és vonzó képet rajzolt róla, az akkor nacionalistának bélyegzett és elutasított *Psalmus Hungaricus*ról is volt jó szava. A szemtanú, a kolléga beavatottságával igazodott el az életműben, rajzolta meg a poeta angelicus emberi vonásait is. Az írás tovább gazdagította Dsida-élményemet, figyelmem ráirányította kivételes értékeket teremtő, eredeti vonásokat mutató, roppant gazdag szakrális költészetére.

Ezek az emlékek elkísértek a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemre is, amelynek 1961 és 1965 között magyar–történelem szakos hallgatója voltam. Meglepődve tapasztaltam, hogy csoporttársaim közül a legtöbben nem is hallottak Dsidáról. Akik ismerték, azok is lesújtó véleményt formáltak róla, az individualizmus, a formalizmus, a nacionalizmus bélyegét sütötték rá. A *Tóparti könyörgés*

című kötetet a táskámban hordozva igyekeztem meggyőzni őket ítéletük megalapozatlanságáról.

Ez a szándék fejeződött ki abban is, hogy diplomadolgozatom tárgyául az ő költészetét választottam. Kardos Pál professzor úrhoz fordultam, aki elvállalta a témavezetést. Ehhez átlagon felüli tájékozottság, jó ízlés és némi bátorság is kellett az idő tájt.

Dsida Jenő költői öröksége akkor még jórészt ismeretlen volt, föltárását és tárgyilagos megítélését a feledés és a tiltás egyaránt akadályozta. Mivel kevés forrást találtam a munka elkezdéséhez, úgy döntöttem, hogy segítséget kérek Dsida életének egykori szemtanútól, költészetének legjelesebb kutatóitól. Levelet váltottam például Áprily Lajossal, Benedek Marcellal, Mátrai Bélával, Karádi Nagy Lajossal és a Dsida-filológia megalapítójával, Réthy Andorral. Holnapi tanácskozásunk egyik előadója, Cseke Péter tette közzé annak idején a levelezést közreadó tanulmányomat a kolozsvári *Korunk* hasábjain.

Kalocsán voltam kezdő tanár 1965 és 1969 között. Már akkor tanítottam a határon túli magyar irodalmat. Osztályommal Dsida Jenőről műsort állítottunk össze, melyet bemutattunk a helyi Nagy Lajos Könyvtárban és a környék falvaiban. Később ez megismétlődött az egri Dobó István Gimnáziumban is.

1978-tól huszonhét éven át az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola – ma már: Eszterházy Károly Egyetem – irodalom tanszékének oktatója voltam. Én lehettem a gazdája a határon túli magyar irodalomnak, Dsida Jenőről pedig szabadon választható speciálkollégiumot hirdethettem. Tanítványaim közül évről évre ketten-hárman szakdolgozatuk témájává választották Dsida Jenő költészetét.

Még 1973-ban az egyik dobós osztályomat Erdélybe vittem kirándulni. Annyira megragadott tájainak szépsége, történelmi és művelődési hagyományainak gazdagsága, az ott élő magyaroknak a vendégszeretete, hogy ezt követően az 1990-es évek közepéig minden évben legalább egyszer, olykor háromszor-négyszer is fölkerestem a valaha Tündérkertnek becézett országrészt. Ezek az utakon szereztem azokat a barátaimat is, akiket meghívtunk erre a szabadegyetemre: díszvendégünket, Szabó Zsoltot Kolozsvárról, Muzsnay Árpádot, aki Szatmárnémetiben őrizi a város nagy szülöttének az emlékét, Cseke Pétert, a Babeş–Bolyai egyetem professzorát és Vallasek Istvánt, aki a Dsida-család hajdanvolt Fürdő utcai otthonában lakott Kolozsvárt.

Ötödik gyermekünk, Lilla halála után útitársammá szegődött a feleségem, Margó néni is. Egyik régi, kedves dobós tanítványom, olykor néhány barátunk és rokonunk is osztozott élményeinkben. Egy-egy út előtt hónapokig gyűjtöttük és följegyeztük a megmaradás hitét tápláló, a Ceausescu-diktatúra túlélését segítő, vigaszt és reményt nyújtó híreket, beszereztünk az ottani boltok polcairól hiányzó árucikketeket, könyveket vásároltunk, melyeket Margó néni igen leleményesen pilótakekszes dobozokba vagy hűtőtáskába rejtett lassan megtelő csomagjainkban. Egyéni kívánságokat is tel-

jesítettünk. A mindig magunkkal vitt, soha el nem fogyó, az évek során csak növekvő szeretetet kamatostul visszakaptuk.

Amikor kirándulásaink végállomásáról, Csernátonból hazaindultunk, Kolozsvárt meg-megálltunk rövidebb-hosszabb időre, annyira mindenképp, hogy virágot vigyünk Dsida Jenő síremlékére a Házsongárdi temetőben. Ezzel a jelképes gesztussal vettünk búcsút Erdélytől: Dsida testesítette meg azokat az értékeket, amelyeket az anyaországtól elszakított országrész magyarsága adhatott számunkra.

Az első irodalmi egyesületet, amelynek a kiváló erdélyi költő a névadója, huszonnégy éve hozta létre egy alkalomszerűen, de korántsem előzmények nélkül összeverődött és mindössze öt főből álló baráti társaság. Az ötlet tőlem, a civil szervezet későbbi elnökétől és a feleségemtől származott. A további három alapító tag – Hunyadi Zsuzsanna, Román Éva és Szalai Katalin – régi tanítványaim taborából került ki, akik közül ketten Dsida Jenőről írták diplomadolgozatukat. Aláírásunk szerepel az egyesület létrejöttéről tudósító jegyzőkönyv záradékjában is. Ebből idézek néhány mondatot:

1997. július 24-én baráti találkozó zajlott le Egerben, a Honfoglalás utca 21. szám alatt, amelynek résztvevői Dsida Jenő Baráti Kör néven új keretek közé foglalták együttműködésük korábbi gyakorlatát.

A Kör alapvető célja a Dsida-kultusz ápolása. Tagjai meghatározó élményüknek tekintik a „poeta angelicus” emberi és költői magatartását, „szelíd mosollyal” néznek földre és égre, életre és halálra, rendületlenül hisznek az erdélyi magyarság értékkeremtő hivatásában, a szépség és a jóság missziójában.

A jegyzőkönyvet rövid kommentár kíséretében, egy Dsidáról szóló dolgozat szövegébe foglalva közreadtam *Erdélyi arcok* című, 1997 karácsonyán megjelent tanulmánykötetemben. A személyes hírverésen kívül ennek köszönhető, hogy a kezdeményezést viszonylag széles körben megismerték, hatósugara az idő múlásával Egertől Szombathelyig, Kassáig, Beregszászig, Csernátonig és Cambridge-ig ívelt: felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és emigrációban élő magyarokkal is gyarapodott közösségünk.

Törekvéseink három irányban kristályosodtak ki. Az első és a legfontosabb természetesen névadónk költészetének és emberi példájának a népszerűsítése volt. Kapcsolatba léptünk a legismertebb Dsida-kutatókkal, előadásokat szerveztünk részükre, tudományos konferenciákon láttuk őket vendégül. Ennek az egyik legjelentősebb eredménye a *Poeta angelicus* (Írások Dsida Jenőről és költészetéről) című tanulmánygyűjtemény, mely 2003-ban jelent meg Egerben, és Láng Gusztáv, Mózes Huba, Kabán Annamária, Marosi Ildikó, Pomogáts Béla, Sas Péter, Cseke Péter, Gömöri György tanulmányait közölte. Az egyik írás föllevenítette Dsida Jenő egri vendégszereplésének az emlékét: 1934. március 4-én a Gárdonyi Társaság meghívására az *Erdélyi Helikon* című folyóirat négytagú íróküldöttsége, Bánffy Miklós, Kemény János, Kós Károly és Dsida Jenő felolvasóestet tartott, és nagy sikert aratott a Városi Színházban. A Dsida-kultusz ápolásával fonódott össze az a segítő szándék, amely a határon túli magyarság gondjainak a megismerésére és enyhítésére, kultúrája népszerűsítésére irányult.

Bekapcsolódtunk Eger és Heves megye szellemi életébe, részt vállaltunk irodalmi, művelődési hagyományainak ápolásából. Magunkénak vallottuk és népszerűsítettük azokat a szellemi és erkölcsi értékeket, amelyek Dsida Jenő verseiből áradnak. E törekvések jegyében kulturális programokat szerveztünk, amelyhez segítséget nyújtott a Keresztény Ifjúsági Klubbal, a Forrás Gyermek és Ifjúsági Házzal és a Segít a Város Alapítvánnyal kialakított együttműködésünk.

Közel tíz esztendeje új és igen termékeny szakaszt nyitott közösségünk életében a Bródy Sándor Megyei és Város Könyvtárral létrejött együttműködésünk. Az az infrastruktúra, amelyet a könyvtár bocsátott rendelkezésünkre, dolgozóinak a szakértelme, lelkesedése, szervezési tapasztalata, a velük való összefogás tette lehetővé például a tavalyi, a Kaláka Fesztivál keretében megrendezett Dsida-kiállítás létrejöttét, az elmúlt évben lezajlott, felejtethetetlen erdélyi kirándulás megszervezését s az ahhoz szervesen kapcsolódó, most kezdődő irodalmi szabadegyetem előkészítését és megrendezését is.

A Dsida Jenő Baráti Kör által képviselt értékrend egyik legjellemzőbb alkotóelemét egymás között a legegyszerűbb és a legkézenfekvőbb szavakkal „életöröm”-nek, „élet-szeretet”-nek nevezzük. Ehhez Dsida Jenőnek a keresztény hagyományokban gyökerező embersége és költői világképe, kozmikussá táguló élet- és istenszeretete adott mintát és ösztönzést.

A „dsidás szeretet” jelzős szerkezettel az először közénk látogató jeles Dsida-kutató, Láng Gusztáv ajándékozta meg közösségünket. Ő mutatott rá egyik írásában arra is, hogy baráti körünk hozzájárult a sokáig félreértett és mellőzött költő emlékének az újjászületéséhez, a Dsida-kultusz felvirágzásához.

Ma már Dsida Jenő az egyik legnépszerűbb költőnk: kötetei szinte napok alatt elfogynak, szavalóversenyeken, állami és egyházi ünnepeken is igen sokszor idézik verseit. Mi a magyarázata folyton növekvő népszerűségének? Bizonyára az, hogy lírája olyan értékeket szólaltat meg párját ritkító formaművészettel, amelyek egyre inkább elsekélyesednek. Érzelemgazdagsága pöröl napjaink érzelmi elsivárosodásával. Mámoros élet- és természetszeretete válasz korunk sötétén látására, dekadenciájára. Amikor a tömegkommunikációs eszközöket a nagy, látványos méretek, távolságok, teljesítmények nyűgözik, ő fölmutatja az apró, egyszerű, hétköznapi örömök, szépségek, a „csendes csodák” varázsát. A szakrális, spirituális értékek iránti fogékonysága a létezés kozmikus távlatait villantja föl az elidegenedés útvesztőiben botorkáló modern ember számára, aki ebben a végletekig racionalizált, a kellemességi és a hasznossági értékek mindenhatóságát hirdető valóságban egyre árva és szomorúbb. Amikor – Tamási Áron szavaival – a hegyeket egyenlővé akarják tenni a sík földdel, hogy magunknak zugot soha, sehol ne találhassunk, amikor a kozmopolitizmus, az önfeladás, a nihilizmus lelki sivárságába, az elvontságok lakhatatlan pusztaságába próbálnak taszítani minket a disznófejű Nagyúr, Mammon vigécei, zsoldosai és lakájai, az „angyali költő” szülőföldje és nemzete iránt érzett szeretete, hűsége sokunkat ösztö-

nöz egyéniségünk, nemzeti hagyományaink őrzésére és védelmére, dacos és elszánt otthonteremtésre.

Kriptáján *Sírfelirat* című, 1935-ben keletkezett versét olvashatjuk:

Megtettem mindent, amit megtehettem,
kinek tartoztam, mindent megfizettem.
Elengedem mindenki tartozását,
felejtsd el arcom romló földi mását.

Az utolsó sorban kifejezett kérés teljesíthetetlen, egyre többen zárják szívükbe Dsida Jenő alakjának, arcának emlékét, nem a romló földit, hanem a múlt időben fényesedőt, a romolhatatlant. Valóra vált *A költő feltámadása* című versének jóslata. A halált – Láng Gusztáv szavaival – a feltámadás új minősége, csodája, revelációja követte. Verseiben újra és újra feltámadó lénye köztünk él, szíve „kézről-kézre jár”. Láthatjuk őt, amint „elrohan alkonyi fényben / egy lángszinű lepke után”, s meghajlik előtte a szirti fenyő is: „a könnyű, törekeny szépség” diadalt arat „a zord pátosz fölött”.

Erről tanúskodik most kezdődő szabadegyetemünk is, melynek keretében tiszteletére fát ültetünk az Érsekkertben, tudományos konferencián tekintjük át pályáját, fejet hajtunk mesterei, Benedek Elek, Áprily Lajos és Reményik Sándor előtt. Fölidézzük gyóntatóatyjának, a XX. századi magyar katolicizmus egyik legfénylőbb alakjának, Márton Áronnak az emlékét, akinek Dsida az 1930-as évek elején munkatársává szegődött a kolozsvári magyar egyetemista mozgalmak irányításában; aki a kolozsvári Szent Mihály templom plébánosaként 1937. július 31-én megáldotta Imbery Melindával kötött házasságát; aki ott virrasztott halálos ágya mellett, és elkíserte őt utolsó útjára, a Házsongárdi temetőbe is. A Misztrál együttes megzenésített verseivel tiszteleg előtte. Verses összeállítás támasztja föl halottaiból Dsida egyik legméltóbb erdélyi költő utódját, a nemrég elhunyt Kányádi Sándort. Az egri Fekete Borbála, a *Fölszállott a páva* című vetélkedő egyik sztárja legkedvesebb magyar népdalait énekli el. Köztük fölszendül több erdélyi, bizonyára Dsida Jenő által ismert dallam is.

Mi most így váltjuk valóra Weöres Sándor próféciját, melyet a poeta angelicus halálakor *Dsida Jenő emlékének* című epigrammájában fogalmazott meg:

Oly szomorú, ha nemes fát tép ki a szél gyökerestől.
Fájdalmas, ha a mű csonka lesz, abbamarad.
Csonkán is rege-kincs a Tiéd – de kívánhat a lélek
porba-lökött hontól üdvöt a tiszta dalért?
Hogyha ez ör-népben van erő még, óvni a kincset,
Téged, Széphangú! nem feled el sohasem.

(Elhangzott 2019. június 13-án a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban)

Ködöböcz Gábor

A Psalmus Hungaricus mint Szózat-variáció

Irodalmunk nagy kánonalkotói között – Adytól Németh Lászlóig, József Attilától Kányádi Sándorig – többen is úgy gondolják, hogy a költészet világából kiiktathatatlant a tragikum öntudata, a szemléletnek az a tragikus világtávlat, amely kétségbe ejt és magasba lendít, kiiktathatatlant az önnön démonaival és a körülmények hatalmával viaskodó küzdő ember pátosza. Ilyen vonatkozásban nemcsak irodalmi hagyományunk és költészeti kánonunk, de önértelmezésünk és önmeghatározásunk is elképzelhetetlen Vörösmarty nélkül.

A szellem jelzőfényeit távlatosan fölmutató versek sorában legelső a *Szózat*. Az a szakrális szöveg, amely a reformkor reveláló költeményeként vált második nemzeti énekünké, az önismeret, az önbecsülés, a helyzet - és identitástudat századokra meghatározó opusává. A versbeli kulcsszó – „rendületlenül” – a hozzá tapadó statikus és dinamikus tartalmak révén lehet a ’hazafi-magatartás’ legeszményibb modellje. A minden körülmények között feltétlen hűségre és helytállásra buzdító költemény az „itt élned, halnod kell” ellenpontoszó drámaiságával és megfellebbezhetetlen prófécijával nemzedékeken keresztül formálta és formálja ma is a világhoz, a magyarsághoz, az egyetemes léttörvényekhez való viszonyunkat. Poétikusabban szólva: ez a tizenegy strófa kapaszkodónk az örvényes világ szakadéka felett.

A *Szózatban* hangsúlyosan megszólaló „*rendületlenül*” imperativusa később Arany János, Ady Endre, József Attila, Radnóti Miklós, Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Márai Sándor, Domonkos István és Tözsér Árpád költészetében bukkan föl. Az ő verseiket (*Rendületlenül; A föl-földobott kő; Hazám; Nem tudhatom...; Bartók Amerikában; Halottak napja Bécsben; Halotti beszéd; Kormányeltörésben; Adalékok a nyolcadik színhez*) összefoglaló néven ’*Szózat-variációk*’-nak szokás nevezni.

A felsorolt művekben megjelenő esztétikai magatartás érvényességét, az irodalomnak a nemzeti önazonosság és önismeret erősítésében betöltött szerepét a legmérvadóbb szerzők is messzemenőig alátámasztják. „Senki büntetlenül ki nem kapcsolhatja magát a közösségből” (Danilo Kis); „A nem etikai bázison termett esztétikai értékek önnön ellentétükbe, nevezetesen giccsbe csapnak át” (Hermann Broch); „Minden nagy dolog abból született, hogy az embernek hazája és nemzeti hagyomány van” (Martin Heidegger); „Az univerzum felé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, és ez a kesztyű a nemzetünk” (W. B. Yeats).

Ebbe a gondolatkörbe illeszkedik az éppen harminc éve elhunyt nagy írónk, Márai Sándor reflexiója is. „A nevelő hatás veszély az alkotó számára, mert vállalása tönkretelheti a művet, nem vállalása viszont üressé, érdektelenné teszi azt. Az alkotónak egyszerre kell szembenéznie mindkét veszéllyel. Az író, aki nem adja érzése, lelke, akarat egy hányadát dézsmaként a pillanatnak, a napi kérdésnek, tehát a szó magasabb

értelmében kifejezett politikumnak, titokzatos módon nem tudja megalkotni az örök szép és igaz művészi kifejezését sem”.

A lírai alany alapmotiváltsága és közösségi-nemzeti horizontban értelmezhető értékválasztása alapján Dsida Jenő teljes joggal *Szózat*-variációnak tekinthető versszimfóniája éppen azért lehet az örök szép és igaz magasrendű művészi kifejeződése, mert alkotója költői talentumának teljességét és spirituális energiájának legjavát adta „dézs-maként” a pillanatnak. Jól tudván azt, hogy „az egésznek része csak az lehet, ki szíve részévé tette az egészet”.

A nyilvánvaló esztétikai értékek (magasságszférákat és mélységperspektívákat egybevalló nyelvi erő, komplex élmény- és érzékenységformákat tárgyiasító artisztikus szépség) mellett a vers színvallásra készítő etikai fenoménként is megkerülhetetlen. Az emberségünkben és magyarságunkban egzisztenciális érvénnyel megszólító mű tisztaságot sugároz, és tisztaságot követel. Ezáltal lehet hitünk, hűségünk és helytállásunk próbaköve, mentális egészségünk és kollektív emlékezetünk fokmérője, nyelvi, történelmi és kulturális önazonosságunk abszolút viszonyítási pontja. Kiváltképpen a napjainkban tapasztalható morális mélyrepülés, globális elbutulás és eszménytelen pragmatizmus közepette, amikor legjobb erőinket kell mozgósítanunk azért, hogy személyiségünk szabadságát, nemzetünk még meglévő tartását és méltóságát meg tudjuk őrizni. Ebben az életre-halálra menő küzdelemben talán minden korábbinál nagyobb szükségünk van a *Psalmus Hungaricus* költőjének teremtő indulatára, múltat, jelent és jövőt mérlegre tevő illúziótlan bátorságára, magyarságunkban és emberségünkben megerősítő buzdító szavára.

A legszebb lelki energiákból születő Dsida-vers művészi-emberi kvalitásait a történelmi meghatározottság ismeretében értékelhetjük igazán. A Trianon után tizenhat évvel keletkezett, vád-és védíratként is olvasható költemény a sorokban és sorközökben drámai színekkel és szuggesztív erővel idézi meg a romániaság által meghatározott kisebbségi léthelyzet/ sors-nyomorúság magyarságot érintő s a mindennapok szintjén elszenvedett megpróbáltatásait.

A valósággal igen nagy felületen érintkező *Psalmus Hungaricus* minden elemében magával ragadó, gyújtó hatású kompozíció, s mint ilyen különleges tüneményként ragyog a magyar líra csillagtérképén. Megejtő szépsége, tiszta sugárzása és katartikus ereje önmagában is imponáló, de még inkább azoknak a fentebb már említett, határon túl vagy diaszpórában született verseknek a kontextusában, melyekben lényegileg azonos vagy hasonló sorsdetermináció és értékválasztás kap hangot. A „nem lehet elfutni valamitől, ami bennünk van” etikai axiómája mellett a *Szózat*-variációk lehangsúlyosabb kérdése az, hogy mit jelent magyarnak lenni és maradni itt és most, illúziók és önáltatások nélkül. Közös az is, hogy „szociológiailag kiélezett, konfrontált helyzetben születtek meg a versek, a kérdéssel naponta szembesülők kényszerhelyzetében”.

Ezen a ponton a nevezetes Babits-esszé, *Az írástudók árulása* (1928) egyik ide vágó passzusa kínálja magát. „Még ha semmi reményünk sem volna, s joggal veszítenéd el

minden hitedet a Morál és Igazság erejében: bizonyos akkor is inkább illik az Írástudóhoz a Világítótorony heroizmusa, amely mozdulatlan áll, és híven mutatja az irányt.”

Az életművön belül bizvást címerversnek tekinthető *Psalmus Hungaricus* az „embernek magyart, magyarnak emberit” sok évszázados modelljét követve úgy mutatja az irányt, hogy eközben a nemzetközpontú értéktudat és az értékközpontú nemzet-tudat mellett tesz hitet. Az irodalom herderi felfogása jegyében közösségi rítusként és kulturális kötőerőként napvilágot látott, ars poetica érvényű versből álljon itt néhány – a dialogicitás és intertextualitás okán is – különösen beszédes, poétikai és világmépi szempontból is fontos szöveghely.

A csipetnyi önkritikát is magában rejtő, önreflexív jellegű indítás („Vagy félezernyi dalt megírtam/ s e szót: magyar,/ még le nem írtam”) nyomán szokatlanul erős affektivitással szólal meg a feltétlen sorsvállalás elementáris credója: „s ki eddig mondtam: ember!./ most azt mondom: magyar!/ És háromszor kiáltom/ és holtomig kiáltom:/ magyar, magyar, magyar!” A harmadik szövegrész fátyomos vallomásában egyén és közösség egymásrataltsága kap hangot. „Mert annak fia vagyok én, / ki a küszöbre téve,/ a külső sötétségre vettetett,/ kit vernek ezer éve,/ kit nem fogad magába soha a béke révé!” A negyedik tétel a kisebbségi sorshelyzet végletes és végzetes kiszolgáltatottságát Vörösmarty és Reményik versét (*Szózat; Atlantisz harangoz*) megidéző regiszteren fejezi ki. „Mit nékem most Dante tercínái/ s hogy Goethe lelke mit hogyan fogant,/ mikor tetszhalott véreimre/ hull már a föld és dübörög a hant,/ mikor e bús kor harsónája/ falakat dönt és lelket ingat,/ mikor felejtett, ősi szóra/ kell megtanítani fiainkat,/ mikor némít a falvak csendje/ s elönt a semmi árja minket/ és szülni kell és nemzeni/ s magunk képére kalapálni/ vánnyadt gyermekeinket!” A moralizáló nemzettudattól motivált ötödik szakasz a végső és legabszurdabb érvet is kijátssza a magyarság védelmében. „Sok tévelygés és sok kanyar/ után jutottam el ide:/ ha bűnös is, magyar/ s ha tolvaj is, magyar/ s ha gyilkos is, magyar,/ itt nincsen alku, nincsen semmi ”de” (...) mi elesettek, páriák vagyunk,/ testvérek a nyomorban és a bűnben,/ sápadtak, torzak, bélyeges-fegyencek”. „A szabófalvától san franciscóig” szemlélődő Kányádi Sándort és a Csoma Sándor naplóját író Magyarai Lajost megidéző verszárlat – legalábbis a költői imagináció szintjén – a töredékek helyett a teljességet, a részek helyett az egészet vizionáló versbeszédben ölt testet. „Székelyek, ott a bércek szikla-mellén,/ üljetek mellém!/ Magyarok ott a Tisza partján,/ magyarok ott a Duna partján,/ magyarok ott a tót hegyek közt/ s a bácskai szőlőhegyek közt,/ üljetek mellém./ Magyarok Afrikában, Ázsiában,/ Párizsban vagy Amerikában,/ üljetek mellém!/ Ti eztán születők s ti porlócsontú ősök,/ ti réghalott regösök, ti vértanuk, ti hősök,/ üljetek mellém!”

A közösségi hűség és történelmi felelősség jegyében fogant Dsida-vers lehetséges huszadik századi párhuzamaira gondolva leginkább Németh László és Ady Endre egy-egy gondolata juthat eszünkbe: „Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember”. „A magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára”.